

A jogegyenlőség kérdése

Írta: Blau Lajos dr.

a Ferenc József Országos Rabbiképző igazgatója

em a természet, sem a népek életében nincsenek izolált jelenségek, melyeket önmagukban, minden más jelenségtől függetlenül ismerhetünk föl és fejthetünk meg. Ha az igaz magot akarjuk kihámozni, a lényeghez akarunk hatolni, az igazságot akarjuk megismerni, az egyes jelenségeket nagy összefüggésükben kell tanulmányoznunk, így járnak el a természeti és szellemi tudományok minden ágában, csak „a zsidó kérdés” az, amelyet önmagában elhatárolt jelenségnek tekintenek és minden más jelenségre való tekintet nélkül akarnak „megoldani”. Hogy a zsidó kérdés az államélet elveivel és a társadalmi élet kérdéseinek egész komplexumával szoros kapcsolatban áll, arra nem is gondolnak. Ha egyesek zsidókkal akár érzelmi, akár más okokból nem kívannak érintkezni, akár társadalmilag, akár üzletileg, az rájuk lehet „zsidó kérdés”. De ha a zsidó kérdést a nagy politika ragadja körébe, akkor az már nem zsidó kérdés többé, hanem a jogegyenlőség kérdése. Ha a népesség valamely osztálya vagy csoportja, vallása, faja, foglalkozása alapján vagy bármely más alapon az állam részéről *egyetemlegesen* külön elbánásban részesül, akkor ez már nem pusztán az illető nép osztálynak vagy csoportnak, hanem az állami be rendezkedés alapelveinek a kérdése. A zsidókat kétezeréves elszórtágukban pogány, keresztény, mohamedán ör-

szágokban változatos jog szerint kezelték, a *civis romanus-tól* egészen a *védett zsidóig*, de sorsa mindig válhatatlan kapcsolatban állt az illető államok jogrendszerével. Külön zsidó kérdés, amely nem függött volna össze a népesség más osztályának kérdésével, sohasem volt. A zsidó emancipáció ennek az igazságnak szembeötölő példája. Bármily különösnek hangzik, a zsidók emancipációja nem is zsidó eszme, hanem más eszméknek a folyománya és az általános szabadságtörekvéseknek utolsó hajtása. Ezt a tanulságos igazságot fogom itt egyik régebbi tanulmányom alapján egy cikk keretében vázolni.

I.

A zsidók sorsa nem a saját, hanem a népek gondolkodásától és érzésétől függ. Ezt az igazságot a zsidók múltjának számos fölemelő és lesújtó eseménye mutatja, de egy sem oly világraszóló módon, mint a zsidók emancipációja. A zsidók emancipációja elválaszthatatlan kapcsolatban áll az emberi szabadság általános törekvéseivel, melyekért a népek legnagyobb szellemei szálltak sikra és a nép maga valószínűleg meg. Elterjedt az a nézet, hogy a *renaissance*, másnéven a *humanizmus* és a *reformáció* a zsidó emancipáció előfutárai. A történelmi tények ennek a föltevésnek ellentmondanak. A humanizmus megvédte ugyan a talmudot, Reuchlin útján, a megsemmisítéstől, sikraszállt a holt zsidók szellemi hagyatékáért, de nem tett semmit e szellemi kincs fentartóiért, az élő zsidókért. A reformáció idején csupán Magyarországon és Lengyelországon túrtek több felekezetet a XVI. században, de egyébként a reformáció a zsidók jogi állására hatással nem volt. Azok az eszmék, melyek a világfölfogást megváltoztatták, a humanizmusból és a reformációból is szívtak nedveket, de más talajon termettek.

A zsidók emancipációja a legszorosabb összefüggésben áll a *tolerancia* és a *fölfvilágosodás* történetével. Az intőierancia azon az alapgondolaton nyugodott, hogy az üdv kizárólagosan az egyházban található meg. Ehhez a fölfogáshoz járult még egy másik, amely szerint a tévedés büntetendő. Az eretnekirtás tömegekben és egyenként oly pusztítást vitt végbe a lakosságban, hogy némely vidéken az elnéptelenedés mai napig észlelhető. A kedvelt iskola-példa Spanyolország, de áll ez kisebb-nagyobb mértékben Angol-, Francia- és Németországról is. A részletek olvashatók az egyes országok történetében, mi itt csupán olyan tényeket érintünk, melyek a zsidók sorsához párhuzammal

szolgálnak, annak megvilágítására alkalmasak s a tolerancia nélkülözhetetlenségét világtörténet! erővel demonstrálják. A vallásháborúk éppen az újkor első két századában, a XVI. és XVII. században dühöngtek Európaszerte, kiváló részesük ugyanaz a Spanyolország volt, amely a zsidókat és mórokat száműzte, kerekén egy millió embert. Németalföldön V. Károly és fia uralma alatt legalább hetvenötezer eretneket végeztek ki. *Motley: Rise of the Dutch Republic II.* 155. a következőt mondja: „1568 febr. 16-án a szent officium Németalföld összes lakosait mint eretnekeket halálra ítélte. Egy királyi dekrétum tíz nappal később az inkvizíció emez ítéletét megerősítette és rögtöni végrehajtását elrendelte. Ily módon három millió ember, férfi, asszony, gyermek három sorban bitófára ítéltetett.” Ily megrázó eseményekből érthető, hogy az első nép, melynek kebelében a tolerancia eszméje megfogant, a holland nép volt. Saját testén próbálta ki az inkvizíciót, befogadta ennek hozzámenekülő áldozatait, ha azok zsidók is voltak. Ha minden antiszemita huszonnégy óráig volna zsidó, menten kigyógyulna gyűlöletéből, a hollandusok pedig sokáig voltak a zsidóknál is zsidóbbak.

Franciaországban voltak a *katharusok*, ahonnan a „Ketzer” (eretnek) szó ered. Itt voltak az albigensek, az előbbieknél egyik válfaja, kik ellen kereszteshadjáratot indítottak és száz év alatt kipusztították őket. Luther föllépésével egyidejűleg Franciaországban is megindult a reformmozgalom, az újítók a mai napig ki nem derített *hugenották* nevet vették fel. Mint hajdanában a zsidókkal, úgy a hugenottákkal is tartottak a királyné jelenlétében disputációt, (1561.) természetesen eredmény nélkül. A borzalmas harmincéves belsőháborúból a Szent Bertalan-éjszaka ötvenezer áldozatával mai napig ismeretes. A pusztító polgárháborúnak a nantesi edictum vetett véget, amely a hugenottáknak vallásszabadságot adott. Mikor 1685. október 17-én ezt az edictumot visszavonták, a laikusoknak megtiltották a kivándorlást. Ott akarták őket tartani valláscsere fejében, mint a spanyol zsidókat a XV. század végén Portugáliában. Ennek dacára százezer ember vándorolt ki egy év alatt és hatvan millió készpénz. Az elnéptelenedés az illető vidékéken mai napig látható. A hugenották sorsa egészben véve olyan volt, mint a spanyol maranoké (kényszerrel kitérített zsidók), míg 1787-ben emancipáltattak, négy évvel a zsidók előtt. *Bayle*, a francia enciklopédia híres szerzője, mint maga mondja, a nantesi edictum visszavonásának hatása alatt szegődött a tolerancia szolgálatába.

Angliában a humanizmus hatása alatt írta Thomas

Morus „Utopia című művét. Ebben oly állam képét rajzolta meg, melyben mindenki irányában *tolerancia* uralkodik, aki nem tagadja a vallás alapigazságait, a halhatatlanságot és a gondviselést, továbbá nem zavarja a békét más-hitűek gyalázásával (1516). De Morus maga üldözötte a protestánsokat és hogy mily fogadtatásban részesült munkája, mutatja az utópia szó mai jelentése. A lelkiismereti szabadságot a XVII. század közepén *Cromwell*, a lordprotektor (államfő), akarta megvalósítani, a *tolerancia* eszméjét pedig *Milton* képviselte, ki azonban a toleranciát a katolikusokra, valamint az ateistákra nem terjeszti ki, míg a vallásháborúból született „quäckerek” a toleranciából a katolikusokat sem zárták ki. *Cromwell* háromszázötven éves száműzés után ismét beengedte a zsidókat Angliába: az államférfi messzebb ment, mint a hívő. A *tolerancia* eszméjét Angliában is harmincéves vallásháború keservei plántálták be, még pedig szintén korlátolt alakban. Az emancipációt ott a katolikusok hangoztatták, kik a hivatalokból, egyetemekről és más jövedelmekből ki voltak zárva, mint a zsidók is, míg 1830-ban emancipálták őket. *Az emancipáció szó innen ered és a mondott időben használta először német tudós a zsidókról idetartozó munkájában.*

Németországban a vallásháború valójában Luther felépésétől a westfáliai békéig, amelylyel a harmincéves háború befejeztetett, sőt még azon túl is tartott, kerekén százötven esztendeig. Valóságos európai háború dúlt 1618–1648-ig, melyben a svédek is, mint nagyhatalom szerepeltek. A csatatér Németország volt és ügy elvérzett, hogy új százötven esztendőre volt szüksége, hogy magához térjen. A nagy pusztulás azonban csak három országos egyház: kölcsönös megtűrésére vezetett.

Dicső kivétel *Magyarország és Erdély*, hol a másvallásukat a reformáció korában is megtűrték, így az *unitáriusokat* és a *szociniánusokat*. Legtovább a sokáig török uralom alatt állt Erdélyben, míg Magyarországon az ellenreformáció után, a *tolerancia* megszűnt, így adja elő a dőlőgót egy német historikus (Hoffmann), de talán nem tévedünk, ha hozzáteszszük, hogy az *intolerancia* nem a magyár nemesség és a magyar nép rovás-ára esik, hanem a diadalmaskodó osztrák uraloméra.

Tengervér áztatta a *tolerancia* talaját, csak a vallásháborúk borzalmai rázták föl a lomha emberi észet. A dogma terén nem tudtak megegyezésre jutni, elkezdtek tehát más alap után nézni. Hatásos volt az a gondolat, amely az észvallást (természeti vallást) hirdette, vagyis azt, hogy a hit és erkölcs egyházi tekintély nélkül is megáll. Beszéltek már

a középkorban is *u lex naturae és a lex divina* (észjón és tizparancsolat) azonosságáról, de ez labilis alapnak bizonyult a kölcsönös türelem számára; a XVII. sz. végéig igazi tolerancia Hollandia kivételével sehol sem volt, habár a mondott időben III. Vilmos Angliában kiadott egy türelmi rendeletet (1689). Az üldözöttek jórészt az Újvilágba menekültek, hol külön városokat és államokat alapítottak. Odáig nem ért el az üldöző keze.

Az egyházak szférájában igazi türelem nem termett. Hogy voltak türelmes egyházfejedelmek és egyházi írók – örök dicsőség nevüknek – nem változtat a nagy tényen a történelem által ezerszeresen megerősített valóságon, régi alapokon nem volt oly berendezkedés lehetséges, amely 1400 év hagyományaival ellenkezett. Más alap kellett a valósi és lelkiismereti szabadság fölépítésére, amely fogaló teljesen új volt, noha Tertullian a pogány rómaiak ellen, valamint más egyházatyák is, erélyesen és megokoltan követelték. A régi alap a korlátolt tolerancia hordozására sem nyújtott elég erőt. A vallás szféráján kívül kerestek tehát elméleti alapot. Az inkvizíció borzalmi, a vallásháborúk pusztításai, a boszorkányégetés szörnyűségei, a teológusok örökös civakodásai és egyéb visszataszító jelenségek voltak az igazi rugók, amelyek az európai népeket meggyökeresedett nézeteik revideálására ösztönözték. Megváltozott a közhangulat, amely az elmékre is hatott.

Ennek hatása alatt a tanulékony emberi ész új elméleti alapot teremtett. A természeti vallás, így szólt a 200 évig uralkodó új *nézet*, elegendő az emberi erkölcs szükségleteihez. Kinyilatkoztatás és dogma ehhez nem kell. *Ugyan:: ily elméletet teremtett meg Hugó Grotius a jogról.* A természeti jogelmélet szerint az állam szuverén érdekeinek az egyház is szolgálni köteles. Az egyház auktoritása alól a racionalizmus, melynek első megalkotója Descartes volt, vonta el a talajt. A XVII. század kereskedelmi fellendülése a hollandusokat és angolokat sokféle néppel, természetesen „hitlenekkel” hozta össze, szélesítette a látókört és tompította a vallási gyűlöletet. Az emberekben megerősödött a világi érzék, nem tekintették már ezt a világot siralomvölgynek, amely a túlvilágnak csupán előkészítője. Az emberekkel együtt az állam is elvilágiasodott. A politika vezérmotívuma az államérdek lett, mely mellett a konfesszió alárendelt szerepet játszott. A hivatalokban az egyházi férfiakat egyre több és több világi ember váltotta fel. Az ősi latin teológiai nevelés helyébe a gavallér francia nevelés lépett a királyi hercegeknél és a nemességnél egyaránt. Mindennél még jelentősebb volt az, hogy a műveltség széles rétegekbe hatolt, demokratizálódott és vele együtt a politika is, amennyiben a felvilágo-

sodott abszolútizmus a népjólétre törekedett. A tömegek pedig józanok és türelmesek. Az angolok voltak az elsők, kik az állam világi jellegét felismerték és ugyanezért a lelkiismereti szabadságért küzdöttek. A felvilágosodás előharcosainak toleranciája a katolikusokra terjedt ki. akik, úgy mondták akkor, az állam ellenségei és a természeti vallás tagadói. Az államhivatalok, a parlament, az egyetem el voltak zárva az államegyháznak adózniok kellett, olyan zsidófélék voltak és küzdöttek az emancipációért. Küzdelmükből ered a szó.

II.

A tolerancia oly hatalmas jelszó volt, hogy akkor is járta még, mikor tartalmilag már meghaladott volt. Már *Goethe* azt mondja, hogy a tolerancia sértő, elismerés (Anerkennung) kell. De volt múltja, az embereknél pedig a tradíció akkor is hatalom, ha a tradíció ellen küzdenek. Az auktoritások baktörői is ismernek auktoritást, csak-hogy a magukét. Minden auktoritást először a „fölvilágosodás” vetett el. Útja: Hollandia, Anglia, Franciaország, Németország. Az egész XVIII. századot uralta, a szabadéivűség atyja. A felvilágosodás megszabadította az emberiséget a hagyományok terhetől és a tekintélyek kényszerétől. Ezt a szellemi mozgalmat, melyhez gyakorlati jelentőségre fogható 1500 év (vallásforduló) óta nem volt, cikk keretében teljesen ismertetni tiszta lehetetlenség. Csúpan néhány vonásra fogunk szorítkozni, oly vonásokra, amelyek külön célunk szempontjából jelentősek. S itt nem zsidó szakemberre, keresztény teológusra támaszkodunk, „A felvilágosodásban felébredt a kritika szelleme, amely alapostul felforgatta a meghonosodott nézetekben való hitet és az eddig magától értetődő hagyományokat és tekintélyeket. Az ész autonómnak érezte magát és az összes nézeteket és viszonyokat saját követelményei szerint kívánta átalakítani... A felvilágosodás az összes életviszonyokra hatalmas befolyást gyakorolt, a tudományra, a jogra, az államra, a gazdasági életre, a nevelésre és oktatásra, a vallásra és egyházra”. Elméleti alapjait Descartes, Spinoza, Leibniz, Hobbes, Locke filozófusok vetették meg. Politikai fordulatot a felvilágosodásnak Montesquieu és Rousseau adtak. A felvilágosodás vonásai közül kiemeljük a következőket: mindenekelőtt gyakorlati irányú volt, meg akarta javítani az életet, hasznosat akart teremteni, boldogságot létesíteni. A felvilágosodás optimista volt. Azt vallotta, hogy az ember természettől fogva jó és hogy az emberi észnek elég ereje van, hogy a jót megteremtse.

Optimista a felvilágosodás önmagával szemben is nagy az öröme, hogy hosszú éjszaka sötéttségétől megmenekült és hiszi, hogy felvilágosításával boldogító hatást ér el. „A felvilágosodás optimizmusával függ össze filantropizmusa. Utál minden keménységet és kegyetlenséget. Arra törekszik, hogy az erkölcsöket, a nevelés alapelveit, a törvényeket, a büntetéseket enyhítse . . . Felháborodik a rettenetes vallásháborúkon, a teológusok viszálykodásain. A nemzeti és vallási különbségeken felül emelkedve, az emberek embereknek érzéik magukat. A humanizmus eszménye szállt fel Les-sing „Nathan”-jában. Mindez a zsidók szempontjából is jelentős volt. II. József császár *türelemi* rendelete már a névben mutatja a felvilágosodott uralkodót. A „*Toleranzpatent*” a zsidók fokozatos megjavítását, mesterségekre és földművelésre való nevelését, fokozatos felszabadítását is célba vette. Széllémének nyomai mai napig láthatók.

Dohm dán államférfi és író a zsidók érdekében írt művének címe: „Über die bürgerliche Verbesserung der Juden. Javítani akar a felvilágosodás szellemében a zsidók sorsán. A metzi tudományos társaság pályakérdése így szólt: vannak-e eszközök, melyek a zsidókat jobbakká és boldogabbakká tehetnék- A három díjnyertes közt volt Grégoire abbé, ki a „Constituant”-ban is síkra szállt a zsidók egyenjogúsítása mellett. Meg voltak győződve, hogy a vallás és erkölcs, jog és állam számára bizonyos elméletek az emberi észből származtathatók le, hogy létezik *természetes vallás, természetes erkölcs és természetes jog*. Kozmopoliták és indifferensek voltak a konfessziókkal szemben. Az ember mindenhol és minden időben ugyanaz volt. E tanok szellemében elvilágiasodott az állam és politika, a jog és jogtudomány elvált a teológiai szempontoktól. Szekularizáltak az erkölcs és a nevelés. A vallás lényege az erkölcs, az intolerancia eszerint ellenkezik a vallás erkölcsi lényegével. A társadalmi lebecsülés, hivatalokból való kizárás vallási okok miatt erkölcstelen.

Az állam nem Isten alapítása, hanem emberi alkotás, az emberek szerződésien alapul (*contrat social*). A szerződő felek pedig egyenjogúak, így bölcselkedett Rousseau, ki a tulajdonképeni francia forradalmár, habár a forradalmat meg sem érte. Hogy az ő állami és természeti elmélete, melyet csak érintünk, ellentmond a történet és az étológia minden tapasztalatának, nem változtat azon, hogy kortársai hittek benne, sem azon, hogy politikailag revolucionálta őket. Rousseau mellett még Montesquieu volt az, ki a felvilágosodást a politikára vitte át.

Az itt röviden vázolt elmélet, amely széles körökbe hatolt be, – a felvilágosodás terjesztői folyóiratokat alapítottak és a műveltek széles rétegeihez fordultak – kihúzta a talajt a középkori hitfelekezeti és rendi állam alól. Ha az ember minden időben és minden országban egy és ugyanaz, nincs jogi alapja az emberek közt tett különbségeknek. Ezt a felfogást közérthető szóval „*emberi jogok*”-nak nevezték. Ennek szellemében az *Egyesült Államok* 1776-ban a függetlenség kinyilatkoztatásába felvették az „*emberi jogok*”-at, miután egyes államok a XVIII. század folyamán a *vallásszabadságot*, mint elidegeníthetetlen „*embéri jog*”-ot már előbb felvették alkotmányukba. Innen vette át a francia alkotmányozó gyűlés 1789 augusztus 26-án, kinyilatkoztatta az emberi jogokat, melyekhez „*az összes kultuszok szabadsága*” is tartozik.

Ez a nap fordulatot jelent a népek történetében, amelyhez fogható a világtörténet nem ismer. A világszabadság ettől a naptól datálódik és tengervérbe került, de távolról sem annyiba, mint a szűken számítva 150 évig tartott vallásháborúk, az 1500 évig tartott intolerancia áldozatairól nem is szólva. A francia példa hatott az egész világon, de hogy a meggyökeresedett nézetek mily szívósak, mutatja az, hogy a szabad Angliában is a katolikusok s szakadárok fokozatos emancipációja még 80 évig (1871) tartott és az, hogy az intoleranciának maradványai még mai napig sem tűntek el végképpen, minél nem a zsidókra gondolunk. Többféle intolerancia-maradvány felsorolása után Hoffmann intoleranciát lát „*mindenekelőtt abban, hogy valamely privilegizált egyházhoz való tartozás és a. bár csak külsőleg eszközölt keresztelés, confirmáció és esketés, ha nem is jogilag, de tényleg széles körben előfeltétele a társadalmi értékelésnek és hivatali állások bírásának.*” Nem zsidókról beszél. Mint az elnyomott zsidó felekezetnél, úgy az elnyomott keresztény felekezeteknél is, melyek országok szerint váltakoznak, vannak még maradványok az intoleranciából. Mindkettőnél fokozatos az emancipáció és sorsuk abban is közös, hogy külsőséggel, belső meggyőződés nélkül való áttérést követelnek tőlük. A világraszóló tanulság az, hogy az elnyomó, az üldöző, az inkvizitor nem tett különbséget az „*eretnekek*” között, minden felekezetbeli volt már „*zsidó*” és lesz még zsidó, ha a lelkiismereti szabadság megdől.

III.

Az emancipáció a legmeglepőbb példa az eszmék hatalmára, élő cáfolat a materialisztikus történeti felfogásra,

amely szerint a történd mozgatója a nyers erő az érdek, az önzés. A zsidó népnek sohasem volt annyi ereje, hogy egyenjogúságát kieroszakolja, az ó-korban sem, amikor, számát tekintve, a legnagyobb népek közé tartozott az egész föld kerekéségén, a népeknek köszönhetve egyenjogúságát, az ókori birodalmakban a kormányzó hatalmaknak, amelyek a népeket az igazságosság elvei szerint kormányozták, birodalmaikat ezekre építették. Az egyen jogúság a római pogány birodalomban oly mélyen gyökerezett, hogy a zsidók a krisztianizálás után is római polgároként kezeltettek, mint a pogányok és lassú jogfosztás útján csak évszázadok múlva váltak jogtalanokká, amilyeneknek őket a középkori történet ismeri. A zsidók voltak Európában jogilag az utolsó „római polgárok”, ha tetszik pogányok. A középkor az embereket, a saját faj- és nemzetbelieket is, két főcsoportra osztotta: szabadokra és szolgákra és e csoportokon belül is számos fokozatot teremtett. Ehhez járult már a reformáció előtt keletkezett vallásbeli különbség, amely az embereket különféle osztályokra osztotta. Mikor a fent kifejtett okok és elméiétek a középkori államot, az emberek egyenlőtlenségéről szóló tant megdöntötték, a tények logikája szerint el kellett következnie a zsidók közé vont vaskorlátok lehullásának is.

Nincs különbség ember és ember között, – ezt az elméletet vitte át a gyakorlatba a francia forradalom, ebből vont le a következtetéseket rövid két év alatt a zsidókra is. Az elmék már a forradalom előtt is megérttek volt a nagy változásra. XVI. Lajos évekkal előbb kezébe vette a zsidók ügyét. 1784-ben megszüntették a megalázó Leibzollt és megadták a szabad költözködés! jogot. Az állami elméletet emiitt német munkájában a dán Dohm szolgáltatta, kit Mendelssohn, a berlini bölcs személyisége lelkesített, valamint Mirabeaut is, aki Mendelssohnról irt munkájában szállt síkra a zsidó népért, a legmeghatóbb szavakkal azonban Grégoire, a katolikus pap, ami szintén bizonyossága az eszmék hatalmának és egyúttal az igaz valóságosság ember szeret étén ék.

Az „*elidegeníthetlen emberi jogok*” dekretálásával a zsidó-ügy még nem volt megoldva. A nemzetgyűlés 1789 december 24-én elhalasztotta a kérdés eldöntését. Az elszászi zsidók ellen nagy ellenszenv uralkodott, ami miatt a „portugiez.ek” el akarták különíteni ügyüket a „német” zsidókétól. Az 1791 szeptemberi alkotmány, amely „az összes polgárok egyenlőségét a törvény előtt” dekretálta, vezetett szeptember 27-én logikai következképpen a zsidók teljes egyenjogúságához.

Az egyszerű igazsághoz: *egyenlő kötelességek, egyenlő jogok*, az európai népek az évszázados gyakorlat ellenében nehezen simultak. Mint a szabadság, amelyet a francia nép hirdetett, a jogegyenlőség is csak lassan férközött a lélekhez, a zsidók egyenjogúsága ellen pedig ezer okot találtak. 1800 év alatt nem hangzott fel a zsidók ellen annyi kifogás, mint a XIX. században, az emancipacionális küzdelmek korszakában. A meggyökeresedett ellenszenvtől megnyergelt emberi ész csodás gazdagsággal sugárzott. Az emancipáció története pszichológiai tekintetben is páratlan és tanulságos. Lassan bár, de végül győzedelmeskedett az *emberi jogokról* szóló tan, illetve a *törvény előtti egyenlőség*. Ezt a franciák mindenütt megvalósították, ahol uralomra kerültek. Napóleon az egyenlőség elvét nemcsak az összes felekezetek *polgáira*, hanem az összes *felekezetekre* is alkalmazta és így az európai államok közjogába bevezette.

Ha végigtekintünk a zsidó emancipáció történetén, azt látjuk, hogy kiemelkedő pontjai 1789, 1830 és 1848, a francia forradalmak évei. Az elméletet: az emberi jogokról szóló tant, a törvény előtti egyenlőséget, az egyenlő kötelességet, egyenlő jogot, más népek is előkészítették, de a végrehajtás a francia népé. Nem a bölcsészeké, jogászoké, államférfiaké, tudósoké az érdem, hanem a népé.

IV.

A ratio status és a salus publica voltak azok a jelszavak, amelyekben a középkori teokratikus állam megszűntetését eszközölő új elméletek közérthető formát nyertek. Az állam világi alkotás, nem isteni alapítás, célja a földi élet szabályozása, nem a túlvilágé. Az „államraison” és a közjó volt a két varázsszó, amely a teokratikus rendi államot világi népállammá alakította. Minél szélesebb körre terjedt ki „az emberi és polgárjog”, a „törvény előtti egyenlőség”, annál égetőbbé vált a zsidók egyenjogúságának kérdése. A közszabadság haladásával karöltve járt a zsidókat korlátozó szabályok, rendeletek, szokások s egyéb nevű elnyomások megszüntetése. Ezt mutatja a közszabadság története. *A népszabadság az alap, amelyen a zsidók szabadsága nyugszik, a zsidó emancipáció csak ez alap szétrombolásával válhatik kérdésessé.* Az emancipáció gyakorlati keresztülvitele is mutatja a szoros összefüggést az általános népszabadsággal: azokban az országokban a legtökéletesebb, amelyekben a szabadság a legtökéletesebb, ahol a szabadságérzés a legtökéletesebb.

A zsidó emancipációnak a keresztény népben is gyökeret kell vernie.

A legnagyobb hullámokat az emancipáció kérdése a német államokban vetette. Idegen palánta volt, nehezen vert gyökeret, sok tintával öntözték, kérvények, rőpiratok, könyvek alakjában. Leggazdagabb képe az emancipációnális küzdelemnek, érdekes, ha nem is örömdetes. Ezer okot tudtak ellene, amelyek közül némelyik mai napig szerepel a zsidóellenes argumentációban. A német emancipáció küzdelmeiben nem kisebb emberek szerepelnek, mint Heine és Börne, a legkiválóbb harcos azonban Gábrriel Riesser volt. Első vitairatát 1831-ben bocsátotta közre: „Über die Stellung der Bekenner des mosaischen Glaubens in Deutschland.” Nagy tüzzel követelte a jogegyenlőséget, nem kegyképp, hanem mint jogot, amely a zsidókat megilleti, kiknek nincs más bűnük, mint az, hogy több ezer éves hitükhöz ragaszkodnak. A zsidók ügye azonos az elnyomottaknak általános küzdelmével az elnyomók ellen. A nagy feltűnést keltett rőpirat eleven irodalmi vitát idézett fel. Zöpfl, a híres heidelbergi közjogász, névtelenül megjelent „Wort über die Emancipation der Bekenner des mosaischen Glaubens in Baden” helyeselte Riesser nézeteit. A zsidók jogegyenlőségére Riesser alkalmazta először az „emancipáció” szót, amelyet az angol katolikusoknak adott jogegyenlőségből vett át. A német zsidók ügyét is csak a forradalom vitte előre, amely 1848-ban szintén francia hatás alatt kitört. Berlinben a porosz, Frankfurtban a német nemzetgyűlés ült össze. A képviselőket az általános, titkos szavazati jog alapján választották valláskülönbőségre való tekintet nélkül. Az eszme Riesseré volt. „Ő az atyja a Németországban a birodalmi gyűlés számára mai napig érvényben levő választói jognak, amely minden támadásnak győzedelmesen ellenállt és ő lett német hitestvérei politikai jogainak megalapítója. A zsidók nemcsak választók, hanem választhatók is lettek ... A léghfontosabb politikai jogot örökre kivívták számukra. (Philippson.) A demokratikus választójogot Németország zsidónak köszöni. A frankfurti parlamentben ő vitte keresztül, hogy a „Grundrechte des deutschen Volkes” 16 §-a így hangozzék: „Durch das religiöse Bekenntnis wird der Genuss der bürgerlichen und staatsbürgerlichen Rechte weder bedingt, noch beschränkt. Den staatsbürgerlichen Pflichten darf dasselbe keinen Abbruch tun.“ Riesser majdnem egyhangúlag a nemzetgyűlés másodelnökévé választatott meg (1848 október.) A német példa is azt mutatja, hogy a zsidóügy a közös szabadság ügye. A német

zsidótat 1869 július 3-án promulgált törvénnyel az „Észak-német szövetség” emancipálta.

Hazánkban az emancipáció kérdése a németországgal párhuzamosan halad. Legerősebb bajnoka báró *Eötvös József*, aki a zsidó emancipációért 1840-ben a Budapesti Szemle II. évfolyamában közrebocsátott tanulmányal szállt síkra, német röpiratokból állította össze mindazt, amit a zsidók „polgárosítása” ellen felhoztak, külön hangsúlyozva, hogy nem hallgatott el semmit. A magyar nemzet fenkölt államférfia az emancipációt szintén az *általános szabadság* szempontjából tekintette és ennek nevében követelte. Legjobb lesz, ha báró Eötvös Józsefet magát szólaltatjuk meg. Az 1872-ben „A zsidók emancipációja” címmel külön megjelent füzet 8. lapján így szól: „Ifjúságom első éveitől szívem minden elnyomás ellen feldobogott; gyűlöltem a zsarnokságot, inkább belső ösztönömet követve, mint azért, mert a szabadság áldásairól mély okok meggyőzőenek s innen van, hogy a zsidók polgárosításának kérdése, még minekelőtte az hazánkban szőnyegre került, már egész figyelmemet magára vonta. Olvastam sokat a polgárosítás mellett, sokat ellene s ha véleményeimben, amelyeket benső meggyőződésem szerint választék, csalódtam: legalább arról kezes vagyok mindenkinek, hogy tudva nem fogok elhallgatni semmit, ami a zsidó polgárosítás ellen felhozva, a legkisebb fontossággal bírna.”

Eötvös azután sorban tárgyalja mindazokat a kifogásokat, amelyeket a zsidók ellen felhoztak és amelyek között első helyen „a zsidók általános romlottsága” figurái. „Erre az állításra – úgymond – azzal felelhetnék, hogy a szabadság nem oly valami, amit érdemekért jutalmul adni rajtunk áll; hogy az minden embernek veleszületett joga, amelytől véték nélkül senki által meg nem fosztathatik; mondhatnók: az, hogy valaki a polgárjogokkal visszás élhetne, egy egész néposztálynak kizárására elég ok nem lehet; hogy maga Drákó csak elkövetett vétkek büntetésében vala kegyetlen . . .; és hogy miután korunkban a legundokabb gonosztevőre sem szoktunk bélyeget nyomni, a szégyenjel, amelyet egy egész nemzetre nyománk, talán épp oly kegyetlen.” A zsidók főhibái, amelyeket elleneseik felhoznak, hogy fukarok, pénz után fáradoznak, csalárdak, a keresztényeket gyűlölik. Miután ezekről nyilatkozott, azt mondja: „Nincsenek-e köztünk keresztények között is fukarok, tettek, félénkek, gyűlölk: nincsenek-e keresztény népeink között is olyanok, akik ezen, vagy más, még sokkal veszedelmesebb hibákra mintegy természetes hajlandóságot mutatnak? S kinek jutott még eszébe egy kereszt-

ténynek a polgárosítástól megfosztását kívánni hibáért? Ki merné mondani, hogy mert a spanyol bosszúálló, a hollandi fukar, a nápolyi nem vitéz, a görög tettető: e nemzetek polgári jogok gyakorlására alkalmatlanok? . . . Vajjon azok, akik a zsidókat nemzeti romlottságuk miatt minden joguktól megfosztanák, elfelejtik-e, hogy a zsidónak csak keresztelés szükséges, hogy mindazon jogokban részesüljön; hogy csak egy alávalóság kell, csak egy tettetéssel több s hogy az, aki Mózes vallását meggyőződése ellen elhagyá, mihelyt vallástalanná lett – azaz: az országnak erkölcsiségére nézve egy biztosítékkal kevesebbet ad – körünkbe felvételik; s vajjon hol ez létezik, hol az apostasia minden polgári jognak elnyerésére biztos utat nyit, lehet-e jó lelkiismerettel a zsidó erénytelenségét felhozni polgárosítása ellen?” (17. lap.)

„Isten szabadságra teremtette az embert” (13. lap), az minden embernek vele született joga s az erények forrása. A szabadsággal s jogegyenlőséggel szoros kapcsolatban áll a haza fogalma. „A haza nem azon darab föld, melyen születünk. Nem a heglánc stb. A haza több. Azon hely, melyen magunkat szabadoknak érezhetjük, melyben csak hasonlókat találunk, melynek története dicsőségünk, virágzása boldogságunk, jövője reményünk; hol házunk áll, hol homlokunk izzadságával munkált vetésink zöldéinek, hol idegeneknek nem tartatunk, s nincs éldelet, melyet legalább reményelnünk nem lehetne: ez a haza, ez az, miért csak a gyáva nem áldozza életét, s kinek ezt nem adák, attól áldozatokat kívánni kegyetlenség.” (31.)

Miután az egész történetből hozott bizonyítékokat arra, hogy „honszeretet csak a szabadságban verheti gyökereit, s csak véle együtt terjed a polgárok szívében-, így folytatja: „Nem látjuk-e a honszeretetet eltűnni minden pártnál, melynek polgári jogai sértettek, vagy csak veszélyeztettek is: Franciaországban, hol a hugenották katolikus királyok ellen Angliához, a katolikusok hugenotta fejedelmek ellen Spanyolországhoz folyamodnak, – Angliában, hol a puritánusok I. Károly alatt a skótokat önmaguk hívják hazájuk ellen – és talán fölhozhatnék hasonló példakát honom történetéből is. S vajjon mit bizonyít mindez, ha nem azt, hogy az embernek első szüksége a szabadság, mely ha elvétellett, a haza neve elveszti bájerejét; ha nem azt, hogy a honszeretet... az embernek ragaszkodása azon helyhez, melyen magát boldognak, azaz: szabadnak érezheti. Csak ha mindenkit, ki a hon határai között él, az alkotmány áldásaiban részesítünk, gerjeszthetünk honszeretetet; csak ha mindenki, jogait éldeve, magát boldognak

érzi, csak ha büszke lehet polgári állásban, akkor fog híven ragaszkodni nemzetiségéhez; minden egyéb, mit annak terjesztésére ez egyen kívül teszünk és tehetünk, haszontalan.” (32.) Eötvös József ezeket a példákat és az abból folyó következtetéseket az általános történetből vette és vezette le. A zsidó történet számtalan példával szolgál arra, így maga az 1848-ki magyar szabadságharc, valamint az 1813-iki Napóleon ellen való német szabadságharc, hogy a zsidók polgári állásukban megbántva is teljesítették önzetlen hazaszeretettől indítva, honfiúi kötelességüket. De azért a világtörténeti tanulságok erejét ezek a szórványos példák meg nem dönthetik és Eötvös József igazságai rendületlenek maradnak.

Miután Eötvös a „zsidók romlottságából” és a vallási okokból, jelesen a kitérések kevesbedéséből vett argumentumokat szétszede, értekezése harmadik részében az önzésből vett ellenokokra tér át. Azt vizsgálja, igaz-e az, hogy a zsidók polgárosítása ártana az ország más lakóinak. Miután két dologról szól, amit felhoztak, így folytatja, a mondatot aláhúzva: *„Vagy a zsidók nagyobb műveltségget, s hihetőképp a mesterségekben is, mint máshol várható ügyességüket, – de vajjon hátha a törvényhozás csakugyan a tudatlanság és ügyetlenség pártolását vévé magának feladásul, ha magát felhíva jogosítva hiszi elnyomni minden nagyobb ipart (iparkodást), bilincsekbe verni minden talentumot, csakhogy annál dúsabban viruljon az áldott középszerűség, csakhogy az, ki megérdemlé, soha el ne ragadhassa a jutalmat azoktól, kik érdemtelenekek; ha mondom, a törvényhozás ezt vévé céljának . . . vajjon a zsidók kizárása elég-e erre és nem kellene inkább kizárni azon keresztényeket is, kik egy vagy más mesterség gyakorlásában több ügyességet mutatnak, kizárni minden idegent, ki mint jobb mester, a jámbor honosokat veszélyeztethetné, kizárni egyszóval mindenkit, ki nagyobb ész vagy tőke által mesterségét jobban folytathatná és csak annak adni szabadságot, ki szigorú examen által senkinek megmutatta, hogy ügyetlensége és tudatlansága által senkinek veszélyes nem lehet. Ne mondja senki, hogy képtelenséghez vezetem elleneimet, nem rajtam az ok, ha előzményeikből kiindulva, egyszerű logikával máshoz nem juthatok, mint képtelenségpékhez.”* (66. 1.)

Megtaláljuk Eötvös Józsefnél az emberi jogokra való hivatkozást is: „De hogyha szívünkben a haladás eszméje egy pillanat gerjedelménél, az emberiség jogai mellett mutatott buzgóság hazugságnál több vala: a zsidók emancícióját szükségessé vált; ez véleményem szerint minden kételkedésen felül áll.” (74. 1.)

Eötvös József maga a mondja, hogy jól tudja, a zsidók emancipációja nem populáris, mert felszabadításuk folytán nem lesz senki, akivel szemben másoknak kiváltságaik vannak, az emberek nem szívesen hagyják el arisztokratikus állásukat, de úgy gondolja, hogy a népnek nem hízelgők kellene, hanem barátok s csak ki a nép javának fel tudja áldozni szeretetét, az érdemi e nevet; – csak ki a mai tapsról le tudja mondani, várhatja, hogy nevének holnapja lesz. Örökbecsű értekezését e mondattal fejez be: „Nem kiváltságok, hanem szabadság kell századunkban s ez nem létezhetik, ha nem köztulajdonunk s ha a szolgaság, – mely gazként könnyebben terjedhet, mint gondolnók, – véggyökereiben ki nem írtatik.”

Eötvös József, mint láttuk, a zsidók emancipációját szintén az általános szabadságtörekvések magas nézőpontjából ítélte meg. Benne nem pusztán zsidó, hanem általános kérdést látott. Nem elszigetelt jelenség, hanem az európai civilizáció kialakulásának utolsó hajtása, melynek gyökerei a XVI. és XVII. századba nyúlnak vissza. A tolerancia, az észvallás, az észjog, a felvilágosodás, a szabadelvűség európai eszmeáramlatokból sarjadtak ki, melyek eredetükben a zsidósággal semmiféle vonatkozásban nem állottak. Ezek döntötték meg a középkori teokratikus és rendi államot, melynek helyébe a modern, a jogegyenlőségen alapuló népállamot tették. Ennek alapja „az emberi jogok”, „a törvény előtti jogegyenlőség”, „a közszabadság”. Mindennek egyenes hajtása a zsidók egyenjogúsítása. Csak az alap megdőlésével dőlhet meg a zsidók emancipációja is.

